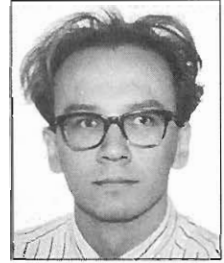

Risto Haverinen

Pakolaisuus yleisönosastolla

Suomen 20. heinäkuuta 1992 tekemä Sentisen Jugoslavian alueelta tulevien viisumipakkopäätös sai aikaan odotetun 'uutisboomin', jonka vaikutukset heijastuivat myös sanomalehtien yleisönosastoihin. Maamme-valtalehdissä pakolaiskirjoittelu oli runsaimmillaan noin kaksi viikkoa viisumipäätöksen jälkeen. Esimerkiksi Turun Sanomista löytyi ajanjaksoilta 21.7.–2.8.92 yhteensä 32 pakolaisaiheista juttua, joista 4 oli pääkirjoituksia ja 9 yleisönosastokirjoituksia.

Lehden pääkirjoituksissa viisumipäätökseen suhtauduttiin pääosin kriittisesti ja sitä pidettiin hätiköitynä ja "paniikinomaisena" (esim. Turun Sanomat 21.7. ja 22.7.92). Yleisönosastokirjoituksista neljässä oli nähtävissä kielteinen, kahdessa neutraali ja kolmessa myönteinen kanta viisumipäätökseen. Viisumipäätöksen ohella mielipiteet koskivat yleisemminkin pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden vastaanottamista, maamme taloudellista tilannetta ja politiikan moraalia. Useissa kirjoituksissa arvostelun pääasiallisina kohteina olivat ministerit Rehn ja Väyrynen.

Kansalaisten mielipiteenmuodostukseen vaikuttaa yhtäältä maamme harjoittama ulkomaalaispolitiikka. Poliittisten päättäjien julkisuudessa esittämät lausunnot pakolais- ja siirtolaisryhmistä

heijastuvat toisaalta siihen, miten kansalaiset viime kädessä problematisoivat pakolaiskysymyksen.

Viranomaisnäkökulma näkyy yleisönosastoissa

Yleisönosastoille kirjoittavien pakolaisnäkemyksiä on varsin voimakkaasti arvosteltu. Julkisessa keskustelussa eri alojen asiantuntijat, viranomaiset ja poliittiset päättäjät viittaavat tämän tästä yleisönosastokirjoittajien käsityksiin, joita he pitävät joko yksipuolisina, virheellisinä tai kypsymättöminä. Yleistäen ja yksinkertaistaen pakolaisia koskeva yleisökeskustelu on leimattu "alkuvaiheen lapsentaudiksi", jolla on viitattu yksittäisistä mielipiteistä leimahtaneeseen yksilötasoiseen keskusteluun.

Muita kriittisemmin yleisökeskusteluun näyttäivät suhtautuvan pakolaisten vastaanottoon liittyvissä tehtävissä työskentelevät viranomaiset, jotka työnsä puolesta haluavat jättää kansalaisten kielteiset soraäänit omaan arvoonsa. Kuitenkaan nk. "suuren yleisön" pakolaisasenteisiin vaikuttavien yhteiskunnallisten ja kulttuuristen tekijöiden merkitystä ei ole vielä riittävästi tutkittu.

Yleisönosastokeskusteluun kohdistuvan kritiikin perusteella saakin valitettavan vaikutelman, että suomalaiset olisivat muihin kansallisuuksiin nähden ymmärtämättömämpiä, ennakkoluuloisempia ja rasistisempia. Tästä on esi-

VTM Risto Haverinen työskentelee tutkimusassistenttina Turun yliopiston sosiologian laitoksella.

merkkinä Raimo Ilaskiven vuodenvaihteessa 1990–91 esittämä vertaus ”hyvantahtoista hölmöistä”, minkä jälkeen keskustelu yleisönosastoilla sai uuden kimmokkeen kirjoittajien väitellessä keskenään siitä, ovatko ulkoisesti hyvinvoivilta näyttävät somalit todellisia pakolaisia.

On totta, että mielipideosastojen pakolaiskirjoitukset ovat olleet argumentoinniltaan ristiriitaisia tai tunteisiin vetoavia, ja että kirjoituksissa on saatettu sekoittaa keskenään tärkeitä käsitteitä. Pakolaisen käsite ei kuitenkaan herätä edes yhtenä ajankohtana kaikissa samaa mielikuvaa. Asennekysymysten lisäksi on syytä kysyä, miten yleisökeskustelu kytkeytyy viestinnän yhteiskunnallisiin vaikutuksiin, ja millaisia sosiaalisia ja kulttuurisia sidonnaisuuksia mielipiteiden taustalla on. Kiinnostavia ovat kysymykset ryhmien sosiaalisesta määrittämisestä, etnosentrisyydestä ja kansallisista luonteenpiirteistä.

Se, että yleisönosastoissa kirjoitusten sävy on ollut pääosin pakolaisvastainen, ei mielestäni ole ainoa syy päättäjien nuivaan suhtautumiseen yleisökeskustelua kohtaan. Pikemminkin kyseessä voi olla laajempi ylhäältäpäin ohjautuva yhteiskunnallinen mekanismi, jossa pakolaiskysymys pelkistetään asenteiksi ja lukumääräksi poliittisen ratkaisun helpottamiseksi. Onhan tunnettua maamme poliittisen johdon viittaus siihen, että suomalaiset eivät olisi kypsiä ottamaan vastaan pakolaisia, ja että suomalaiset olisivat asenteellisesti siinä määrin vanhoillisia, etteivät sietäisi naapureinaan pakolaisia. Kyseiseen argumenttiin perustunut Suomen pakolaispolitiikka on ollut pitkään passiivista ja virallinen suhtautuminen pakolaisiin kielteistä.

Uuden tutkimuksen mukaan sanomalehtien toimitustyötä leimaa tietty viranomaisnäkökulma: eri instituutioiden

edustajat ovat yleisökeskustelua muotoilevan julkisen keskustelun pääesiintyjä. Julkisessa keskustelussa viranomaisten tekemiset otetaan ikään kuin annettuna, minkä seurauksena pakolainen näyttäytyy ainoastaan viranomaisnäkökulman välittämänä uutisena. Tätä ilmiötä kuvaa mielestäni Helsingin Sanomien pääkirjoitus (1.8.1992), jossa poliittisten päättäjien vetäytymistä ”siilipuolustukseen” kommentoidaan seuraavasti: *”Lyhytjäteisyyden syitäkään ei ole vaikea päätellä: poliitikot tietävät, kuinka nurjasti äänestäjien enemmistö suhtautuu ulkomaalaisiin.”*

Helsingin Sanomien poliitikkojen suulla esittämä väite suomalaisten ”kypsymättömyydestä” mielenlaadusta ei ole perusteltu. Sen sijaan mainittu kirjoitus osoittaa, että yleisökeskusteluun kohdistuu ylhäältä käsin monia odotuksia. Tutkimukseni osoittaa yleisönosastokeskustelun olevan ennen muuta väitellyä tosiasiallisista ryhmäkriteereistä, ja kirjoittajien keskeisimpänä tavoitteena on määritellä todellinen pakolainen.

Yleisönosastokirjoitukset osana julkisuutta

Yleisönosastokirjoitukset kertovat ihmisten arkielämää sivuavista yhteiskunnallisista ilmiöistä ja ongelmista — näin ne kuvastavat hyvin aikaansa. Nykyaikana pakolaisuus on käytännöllinen, tulevaisuudessa kasvava sekä poliittinen että hallinnollinen kysymys, mutta myös syviä suomalaisen tajunnan ja politiikan virtoja heijastava symboli. Pakolaiskysymyksen kautta yleisönosastolla keskustellaan myös Suomen sisäpolitiikan suunnasta, auktoriteettien asemasta, historiankuvasta tai vaikkapa suomalaisten itsetunnosta.

Yleisönosastokirjoitusten sosiologiseen tutkimiseen liittyy kuitenkin monia

metodologisia ongelmia silloin, kun kirjoittajien henkilötietoja ja sosioekonomista asemaa ei tunneta. Yksittäisistä kirjoituksista mahdollisesti paljastuvia arvo-, asenne- tai merkityssisältöjä ei voida kiinnittää kirjoittajien sosiaaliseen taustaan, ideologioihin tai yhteiskunnallisiin rakenteisiin.

Myös yleisönosastokirjoitusten edustavuudesta ollaan kahta mieltä. Yleisönosastokirjeitä on pidetty pienoisotoksena yleisestä mielipiteestä, mutta toisaalta on korostettu sitä, ettei kirjoituksille pidä antaa liian suurta painoa tarkasteltaessa yleistä mielipidettä ja sen manipulaatiota. Ei ole perusteltua sanoa, että yleisönosastoon kirjoittava pari prosenttia väestöstä edustaisi koko kansan mielipidettä. Yleisönosastokirje on ennen kaikkea yksilöllinen tuote, joka heijastaa tekijänsä subjektiivisuutta ja persoonallisuutta.

Yleisönosastokirjeiden tehtävänä on purkaa kirjoittajansa aggressioita ja kertoa sellaisista mielipiteistä, jotka saattaisivat muutoin jäädä lehdistä käsittelemättä. Kirjoitusten tarkoitus on muovata yleistä mielipidettä ja puolustaa tietyn ryhmän intressejä. Yleisönosastot toimivat kuten tiedotusvälineet yleensä: ne heijastavat, mutta myös muovaavat yleistä mielipidettä.

Inhimillisen käyttäytymisen tuotteen yleisönosastokirjoitus on ympäristöönsä sijoittuva dokumentti ja sellaisenaan ympäristönsä henkisen ilmaston ilmiö. Dokumentin sisältö riippuu periaatteessa sekä siihen ympäristöön liittyvistä tekijöistä, jossa dokumentin tuottava ryhmä tai yksilö toimii (käyttäytymisedellytykset), että kyseiseen ryhmään tai yksilöön sinänsä liittyvistä tekijöistä (käyttäytymistäipumukset). Vaikka kirjoittajista ei saataisikaan selville tutkimuksen kannalta tärkeitä tietoja kuten ikää, sukupuolta tai sosioekonomista

asemaa, kirjoitukset ovat osa julkisuutta ja julkista keskustelua.

Yleisönosastokirjoittelua voidaan tutkia lehdistöprosessin lähtökohtana. Kyseinen liike suuntautuu yleisöstä ja lukijoista käsin ulospäin ympäröivään yhteiskuntaan. Sanomalehden yhteiskunnallinen merkitys näkyy siinä, että se "tarttuu" vastaanottajiin ja muodostaa näistä yhteiskunnallisen ryhmittymän ulospäin yhteiskuntaan. Lehden lukijakunta ja yleisönosastoihin kirjoittavat ihmiset saavat lehdessä itselleen äänen ja puhekyvyn, tietynlaisen yhteiskunnallisen toimintakyvyn, jota heillä ei välttämättä olisi ilman lehteään.

Tekona yleisönosastokirjeen laatiminen on samankaltainen selittämisen prosessi kuin omaelämäkerran kirjoittaminen: mielipiteen paperille kirjoittaminen synnyttää uutta tietoa, eräänlaista myyttistä informaatiota, mikä merkitsee kvalitatiivista muutosta, sisäistä transformaatiota kirjoittajalle. Selittämisen prosessin päämääränä on paitsi ymmärtää ongelmaksi koettu asia, myös sijoittaa Suomea koskevat pakolaisongelma tuttuihin arkielämän käytäntöihin ja rutiineihin. Tämä ilmenee ryhmien välisen eroavuuksien pohdiskeluna.

Pakolaiskirjoittelu on reaktiota muuttuvaan arkielämään

Pakolaisongelman jäsentymistä ja ratkaisumallien rakentumista tutkittaessa voidaan erottaa kaksi tasoa. Intersubjektivisella yksilötasolla kyse on yksilöä välittömästi koskevan arkielämän käytäntöjen uusiintumisesta muuttuvissa olosuhteissa. Kollektiivisella yhteisötasolla tarkasteltavana ovat pakolaiskeskustelun kulttuuriset kehukset, joiden varaan käsitykset esimerkiksi suomalaisuudesta rakentuvat. Kiinnostavaa on, miten suomalaisuus ja pakolaisuus ovat diskursiivisessa

vuorovaikutuksessa, eli miten ne keskustelussa määrittävät toisiaan.

Arkielämän muuttuminen ilmenee siinä, millaiset arkielämän tai kulttuurin piirteet koetaan ongelmina, kun pakolaisia tai ulkomaalaisia vastaanotetaan. Useimmat kasvavat vain yhteen kulttuuriin, mikä vaikuttaa käsitykseemme maailmasta. Mikäli tällöin asetamme itsemme ja kulttuurimme keskipisteeseen ja arvioimme toisia tästä keskipisteestä käsin, on kyse etnosentrismistä.

Arjen muutos tulee esiin yleisönosastokirjoitusten ongelmanasetteluista ja esitetyistä ratkaisumalleista. Useimmissa yleisönosastokirjeissä pelätään pakolaisten vastaanottamisesta veronmaksajille aiheutuvia kustannuksia sekä sosiaaliseen ympäristöön, kansalaisten terveyteen tai turvallisuuteen liittyviä mahdollisia muutostekijöitä. Muuttuvat vuorovaikutusmuodot vaikuttavat vaihtelevassa määrin kantaväestön arkielämään ja totuttuihin arvoihin.

Ensireaktio arkielämää muuttaviin tekijöihin lienee useimmiten vastustava tai kielteinen, riippumatta siitä eritelläänkö muutoksen vaikutuksia tarkemmin. Tällaisen vaikutelman saa nimenomaan kielteisistä pakolaiskirjoituksista. Kielteinen, jopa kyyninen suhtautuminen pakolaiskysymykseen tuntuu itsetarkoitukselliselta silloin, kun mielipiteet perustellaan realismilla. Perustelut liittyvät tällöin suomalaisen arkielämän kielteisiin ominaisuuksiin kuten työttömyyteen, asunnottomuuteen tai köyhyyteen, jotka kerrotaan itse koetuiksi. Monesti epäkohdat nähdään pitkälti annettuina; sellaisina, joita kaikkien ihmisten tulee elämässään luonnostaan kokea.

Todelliset pakolaiset ovat yksilöitä

Monet käyttämämme ilmaisut ja käsitteet jakavat implisiittisesti sosiaalisen todelli-

suuden kahteen vastakkaiseen alueeseen. Diskursiivinen kahtiajako "meihin" ja "muihin" on keskustelun periaateksi myös yleisönosastoilla. Yleisönosastokirjoittelussa voidaan nähdä kaksi diskursiivisen ryhmämuodostumisen peruskategoriaa: 1) *'Me suomalaiset'* -diskursiivisissa kirjoittajat määrittelevät ja peilaavat omaa identiteettiään sekä suomalaisuuden kulttuurisia ominaispiirteitä; 2) *'Ne todelliset pakolaiset'* -diskursiivisissa määritellään ryhmät, joiden katsotaan olevan oikeutettuja tulemaan maahan.

Yleisönosastokirjoitusten maailma rakentuu lukemattomista erilaisista sosiaalisista luokitteluista, joista esimerkiksi mainittakoon maahammetulijat, kotomaamme asukkaat, siirtolaiset, somalit, asunnottomat, sosiaalipummit, suomalaiset, evakot, työttömät, hurskastelijat, pakolaiset, poliitikot, tummaihoiset, omat vähäosaiset jne. Monilla on lisäksi vahva näkemys siitä, ketkä ovat todellisia pakolaisia ja ketkä eivät.

Erityisesti viisumipäätöksen jälkeen todellisen pakolaisen määrittäminen tuntuu olevan altis poliittiselle vaaralle, jota ei pitäisi aliarvoida. Aivan liian helposti mennään mukaan keskusteluun muukalaisten määrästä, motivaatiosta tai outoudesta, mikä lopulta kääntää ryhmäjäsenyyden etnisiä, poliittisia tai yhteiskunnallisia poikkeuksia vastaan.

Niin kauan kuin julkista pakolaiskeskustelua leimaa viranomaisnäkökulma, ja hallinnollinen ja poliittinen eliitti on liian yksimielinen suomalaisen yleisön mielenlaadusta, keskustelu takaa pakolaisten mykkyuden ja abstraktin ongelmallisuuden. Silloin puhutaan pakolaisista, joita ei ole todellisina yksilöinä edes olemassa.

Artikkeli perustuu Risto Haverisen pro gradu -työhön, jossa hän on tutkinut suomalaisten yleisönosastojen pakolaiskirjoittelua yhteiskunnallisena ja kulttuurisena ilmiönä.